

K problematice pedagogického výzkumu v oborové didaktice společenských věd

Antonín Staněk

Pedagogická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci

Abstrakt: Teoretická studie reflektuje problematiku pedagogického výzkumu v oborové didaktice společenských věd a jeho dopad na rozvoj této akademické disciplíny. Úvodní část studie je věnována deskripci aktuálního stavu výchovy k občanství v kontextu probíhající revize kurikulárních dokumentů pro základní vzdělávání. Právě skutečnost, kdy výchova k občanství prochází svým „kopernikovským obratem“, což se odráží jak v edukační praxi a v aktuálním RVP ZV, tak i v návrhu revidovaného kurikulárního dokumentu, obnažuje problém, kterým je nedostatek relevantních dat z pedagogického výzkum klíčových jevů. Ve druhé části studie, na základě analýzy přístupů oborové didaktiky dějepisu a s ohledem na fakt, že oborová didaktika společenských věd má z obecného pohledu dvě teoretické úrovně, vymezuje a charakterizuje možné badatelské oblasti v oborové didaktice společenských věd. Třetí část studie upozorňuje na limity a možné překážky, jež jsou spojené s vnímáním oborové didaktiky společenských věd a jejího vlastního badatelského pole.

Klíčová slova: oborová didaktika společenských věd, výchova k občanství, občanské vzdělávání, pedagogický výzkum.

On the issue of pedagogical research in social science didactics

Abstract: The theoretical study reflects the issue of pedagogical research in the subject didactics of social sciences and its impact on the development of this academic discipline. The introductory part of the study is devoted to a description of the current state of citizenship education in the context of the ongoing revision of curricular documents for primary education. The fact that citizenship education is undergoing its "Copernican turn", which is reflected both in educational practice and in the current RVP ZV, as well as in the draft of the revised curricular document, exposes the problem of the lack of relevant data from pedagogical research on key phenomena. In the second part of the study, based on an analysis of the approaches of the subject didactics of history and with regard to the fact that the subject didactics of social sciences has two theoretical levels from a general perspective, it defines and characterizes possible research areas in the subject didactics of social sciences. The third part of the study draws attention to the limits and possible obstacles associated with the perception of the subject didactics of social sciences and its own research field.

Keywords: subject didactics of social sciences, citizenship education, civic education, pedagogical research.

Cílem teoretické studie je reflektovat problematiku pedagogického výzkumu v oborové didaktice společenských věd a dopad jeho stavu na rozvoj této akademické disciplíny. Stav oborové didaktiky společenských věd a předmětové didaktiky vyučovacího předmětu konstruovaného na obsahu vzdělávacího oboru Výchova k občanství v RVP ZV resp. Občanský a společenskovědní základ v RVP G,

případně na vzdělávacích oblastech v RVP pro střední odborné vzdělávání¹ zásadním způsobem ovlivňuje celkové pojetí, smysl, cíle, obsah a způsoby výuky v přípravném vzdělávání studentů učitelství základů společenských věd a občanské výchovy pro střední školy a 2. stupeň základních škol. Skutečnost, kdy institucionální (školní) výchova k občanství prochází zásadní proměnou, kterou bychom mohli bez nadsázky označit za koperníkovský obrat, více než kdy před tím obnažuje problém, kterým je absence relevantních poznatků o klíčových pedagogických jevech. Je to právě oborová didaktika společenských věd a na ni navazující didaktika občanské výchovy a nauky, které by měly poskytovat profesionálním pedagogickým pracovníkům objektivní data z výzkumu relevantních pedagogických jevů spojených s výchovou k občanství. Stále platí, jak uvádí Maňák (2004, 9), že pro profesionálního pedagogického pracovníka je nezbytná možnost dostat se pod povrch pedagogických situací (v našem případě spojených s výchovou k občanství) k faktům a k souvislostem, které jsou pro něj relevantní.

Studie je rozdělena do tří částí. Úvodní část je věnována shrnutí dosavadních poznatků o oborové didaktice společenských věd, a to v kontextu probíhající revize kurikulárních dokumentů pro základní vzdělávání. Právě skutečnost, kdy výchova k občanství prochází svým koperníkovským obratem, což se odráží jak v edukační praxi a v aktuálním RVP ZV, tak i v návrhu revidovaného kurikulárního dokumentu, obnažuje problém, kterým je nedostatečný pedagogický výzkum klíčových jevů a procesů. Ten představuje pro další rozvoj oborové didaktiky společenských věd a na ni navazující předmětové didaktiky, coby klíčových disciplín pro pregraduální přípravu budoucích učitelů, značně limitující faktor. Ve druhé části studie se na základě analýzy přístupů oborové didaktiky dějepisu a s ohledem na fakt, že oborová didaktika společenských věd má z obecného pohledu dvě teoretické úrovně, snažíme vymezit a charakterizovat její možné badatelské oblasti. Ve třetí části se studie věnuje limitům spojeným s aktuálním vnímáním postavení oborové didaktiky společenských věd mezi ostatními oborovými didaktikami a naznačuje možné impulzy pro rozvoj badatelských aktivit na poli oborové didaktiky společenských věd se záměrem posílit doposud jen velmi omezený zdroj „tvrdých“ dat o stavu výchovy k občanství prostřednictvím vzdělávacích institucí a jejich programů.

1 Shrnutí dosavadních poznatků o oborové didaktice společenských věd

Nejprve bude potřeba ujasnit si terminologickou rozvolněnost, jež oborové didaktice společenských věd panuje. V této studii uvažujeme o oborové didaktice společenských věd v duchu, jak o ní píše Staněk (2015), a pokud jde o problematiku pedagogického výzkumu v jejím rámci, pak s ohledem na značně omezené zdroje relevantní odborné literatury k tomuto tématu, musíme se opírat o zkušenosti příbuzných společenských a humanitních oborových didaktik, zejména pak o tu, která je té naší nejbližší, a to didaktikou dějepisu, viz Beneš, Z., Gracová, B. (2015). Jako souhrnné označení pro občanskou výchovu, výchovu k občanství, občanské a společenskovědní vzdělávání, společenskovědní vzdělávání či občanské vzdělávání budeme používat pojem výchova k občanství a v případě potřeby blíže termín specifikovat využijeme formu poznámky.

Výchova k občanství od roku 2004 prochází svým koperníkovským obratem, a to v celkové koncepci didaktiky společenských věd, která reflektuje tento obrat viditelný v kurikulárních dokumentech pro základní a středoškolské vzdělávání a edukační praxi.

Předmětem školní výchovy k občanství nemohou být samotné obsahy společenskovědních a humanitních disciplín, ale **občanské vědomí a občanská gramotnost**. Úkolem školní výchovy k občanství by se tak mělo stát **budování, zachování, rozvíjení a celková kultivace občanského vědomí a na jeho základě rozvoj občanské gramotnosti**.

Nejprve je třeba se smířit s tím, že proces výchovy k občanství je třeba efektivně realizovat v průběhu celého institucionálního vzdělávání, tj. jak na úrovni základní školy, tak i na úrovni

¹ Dále pro zjednodušení a přehlednost budeme takto konstruovaný vyučovací předmět jednotně označovat jako „občanská výchova a nauka“.

středoškolské. Předmětem výchovy k občanství nemůže být primárně seznamování se s obsahem společenskovědních a humanitních disciplín, jak tomu po hříchu doposud převážně je, ale do popředí se musí dostávat vliv jejich poznatků na formování občanského vědomí a občanské gramotnosti v žákově přítomnosti a možného využití v žákově budoucnosti – tedy občanské kompetence a z nich pramenící příslušná gramotnost.

Souhlasíme s názorem, že škola není v současnosti pro mladou generaci zdaleka jediným, natož pak výsadním prostředím kultivace občanského vědomí a občanské gramotnosti. Naopak škola se v této roli dostává na vedlejší kolej (Beneš a Gracová, 2015), protože většinu informací formujících občanské vědomí a rozvíjejících občanskou gramotnost a jejich interpretaci získávají žáci z mimoškolního prostředí. V důsledku této skutečnosti se školní výchovně vzdělávací proces spojený s výchovou k občanství dostává do hluboké defenzívy. Vystává tak otázka: odkud žáci čerpají informace o aktivním občanském životě a jejich interpretaci? O tom, jak důležité je prosazovat obecné, ale i na základě společenského vývoje aktualizované a nově artikulované ideje demokratického státu, píše a na příkladu první republiky prezentuje Podzimek (2023).

Výsledkem je na jedné straně fakt, že se jak oborová didaktika společenských věd, tak i předmětová didaktika příslušného učebního předmětu musí dostat mimo prostory školní třídy a samotné školy do veřejného prostoru. Příkladem a vzorem může být např. mediální výchova. Na straně druhé to je pak požadavek na to, aby se oborová didaktika neodtrhla od samotné praxe, aby se poznatky oborové didaktické teorie nestaly pro vlastní výukovou praxi zbytné.

V kontextu politických, společenských a edukačních proměn výchovy k občanství z konce první čtvrtiny 21. století více než kdy jindy pociťujeme, jak otevřeným je její informační systémem a interpretační pole získávaných znalostí, a i proto se jeví správnou cestu strukturování didaktiky ve vztahu k učebnímu předmětu a jeho obsahu na didaktiku obecnou, didaktiku oborovou a didaktiku předmětovou. Výchova k občanství byla od svého institucionálního počátku v roce 1922 resp. 1923 konstruována jako integrující učební předmět, na jehož vzdělávacím obsahu se podílejí poznatky z mnoha vědních oborů (viz Pinc, 1992, 14; Staněk, 2007, 39). To se pak odráží v samotné struktuře jak její oborové didaktiky, tak i didaktiky předmětové. Rovněž vystává potřeba zabývat se vztahem didaktické teorie a metodiky. Význam tohoto vztahu pramení z pohledu interpretačních mechanismů, neboť se může zásadním způsobem promítat do podoby a obsahu metodických příruček, jak upozorňují Beneš a Gracová (2015, 297). Je důležité, aby tyto didakticko-metodické materiály vycházely z propracovaného oborové-didakticko-teoretického zázemí.

Obdobně jako v didaktice dějepisu (viz Beneš a Gracová, 2015, 297), tak i v didaktice společenských věd se didaktická transformace dosažených poznatků v příslušných společenských a humanitních vědách nestává jen mechanickým noetickým přenosem poznatků z těchto věd, ale stále více aspiruje na svébytnou disciplínu utvářející nové poznatky mající ve výchově k občanství své specifické postavení. I proto již nelze nahlížet na současnou didaktiku společenských věd pro výchovu k občanství jen jako na teorii nebo jen jako na metodiku výchovy k občanství.

Budeme-li hledat nejen inspiraci, ale i poučení u didaktiků dějepisu, pak pochopíme, proč je nezbytné pohlížet na oborovou didaktiku společenských věd pro výchovu k občanství v mnohem širším kontextu, a to jako na *mezní vědní disciplínu o sociální komunikaci společenskovědních informací využívaných k edukačním účelům pro výchovu k občanství, jež se rozprostírá na pomezí vybraných společenskovědních a humanitních věd, jež tvoří její znalostní základnu a věd pedagogických a psychologických. Centrem její pozornosti je školní občansko-společenskovědní edukace jakožto proces předávání, zachování a kultivování občanského vědomí a občanské gramotnosti*. Na základě takto šířeji pojatého vymezení pak můžeme lépe a systematictěji vymezovat i její badatelské oblasti v rovině normativní, reflexivní, v rovině empirického výzkumu a v neposlední řadě v rovině dějin didaktiky společenských věd (resp. občanské výchovy).

Didaktika společenských věd má z obecného pohledu dvě teoretické úrovně. Tou první je obecně teoretická rovina, v níž se oborová didaktika přibližuje k teorii a metodologii příslušných společenskovědních a humanitních věd spojených s výchovou k občanství. Tou druhou je rovina teorie institucionální (školní) výchovy k občanství, v níž dochází k propojení první roviny s pedagogickými

a psychologickými zásadami. Můžeme tak v souvislosti didaktikou společenských věd hovořit o její dvojí noetické povaze.

2 Badatelské oblasti oborové didaktiky společenských věd

Ve shodě s didaktikou dějepisu můžeme s odkazem na chápání oborové didaktiky společenských věd pro výchovu k občanství, tak jak jsme ho popsali na jiném místě této studie, určit čtyři badatelské oblasti:

1. oblast normativní,
2. oblast reflexivní,
3. oblast empirického výzkumu,
4. oblast výzkumu dějin didaktiky společenských věd.

V normativní badatelské oblasti jde o to soustředit se na výzkum toho, **co musí být vyučováno** z hlediska kultivace občanského vědomí a občanské gramotnosti. Zde je didaktika nejsilněji spojena s mateřskými obory a celkovou sociokulturní a politickou situací. Tento výzkum může být orientován na:

- ontogenezi oborového myšlení², tedy na proces zkoumání toho, jak se u jednotlivců i skupin postupně rozvíjí chápání základních principů, teorií, dovedností a hodnot, jež jsou pro daný obor typické a zda je při tom respektována dosažitelnost s ohledem na určitý věk žáka a celkovou délku studia, a který zahrnuje osvojení si faktických znalostí a dovedností stejně jako způsobů uvažování,
- studium edukačního procesu, tedy na soubor fenoménů spojených s edukačním procesem jako jsou didaktické zásady, metody a formy, a tedy orientace na problém utváření oborových znalostí, dovedností a kompetencí,
- epistemologickou analýzu oboru, tedy na to, jak transformovat oborové poznání do učiva a jak verifikovat oprávněnost zvolené transformace,
- studium pozice oborů tvořících vzdělávací obsah občanské výchovy ve společnosti, tj. analýza postavení, rolí a funkcí těchto oborů a samotné občanské výchovy v celkové vzdělanosti společnosti.

V reflexivní badatelské oblasti jde o analýzu a reflexi toho, **co může být vyučováno** bez ohledu na to, jak je normativní rovina omezena psychologickými zřeteli, pedagogickými, kulturními nebo politickými ohledy. Právě v této rovině se integrálně prolíná didaktická teorie s vlastní metodikou jako empiricko-teoretickou disciplínou a potažmo také s reálnou výukou a konkrétně uplatňovanými metodami výuky. Součástí této roviny mohou být také dějiny didaktiky občanské výchovy a dějiny její výuky.

V oblasti empirického výzkumu je primární zaměření orientováno na **zjištění reálného stavu edukačních procesů ve všech jeho rovinách a na procesy kultivace občanského vědomí a občanské gramotnosti**. Leží na hranici pedagogického a sociologického empirického výzkumu, ale zohledňuje též poznatky historické, psychologické, politologické i teorii masové komunikace a další. Jde o výzkum časově, organizačně i finančně náročný, tvořící však nezbytný korektiv a regulátor teoretických úvah i ryze praktických edukačních postupů. Jeho možnými oblastmi jsou:

² Ontogeneze oborového myšlení je strukturovaný proces zahrnující **počáteční fázi**, kdy se jedinec seznamuje se základními pojmy a nástroji daného oboru, **fázi prohlubování znalostí**, kdy si jedinec začíná uvědomovat hlubší souvislosti mezi jednotlivými koncepty a učí se přístupy typické pro daný obor, **fázi aplikace a integrace znalostí**, kdy je jedinec schopen své znalosti aplikovat v praxi a řešit konkrétní problémy a konečně fáze rozvíjející **kritické a inovativní myšlení**, kdy je jedinec schopen nejen chápat a aplikovat odborné znalosti, ale také je kriticky hodnotit a rozvíjet nové přístupy.

- výzkum učebnic občanské výchovy – obsahová analýza, didaktická vybavenost,
- průzkumy občanských vědomostí žáků a studentů,
- výzkumy rozličných stereotypů,
- výzkumy národní identity,
- výzkumy vědomí evropanství,
- výzkumy praxe a edukační efektivity tvorby kurikul,
- výzkumy aktuální podoby výuky občanské výchovy na ZŠ a SŠ,
- komplexnější výzkumy občanského vědomí a občanské gramotnosti.

Empirické výzkumy představují významný nástroj pro zjišťování skutečností potřebných pro kvalifikované formování obsahu výchovy k občanství, coby vyučovacího předmětu, tak i pro potřeby mezinárodního srovnávání.

V oblasti výzkumu dějin didaktiky společenských věd mohou být realizovány badatelské aktivity, které nám poskytnou poznatky o politickém, legislativním a administrativním rámci občanského vzdělávání stejně jako o konkrétních projevech výuky (vyučovací styl jako její individuální projev a vyučovací kultura jako její sociální dimenze). Nabízí také podněty k možným inspiracím (např. v podobě ohlasů na podobu výchovy k občanství 20. a 30. let minulého století v úvahách o občanském vzdělávání a jeho realizacích).

Také výzkumy dějin didaktiky společenských věd a zejména občanského vzdělávání naráží na malý zájem výzkumníků a také na značné heuristické mezery. Ty tkví v tom, že často nejsou neuchovány primární prameny k vlastní edukaci, a tak se výzkum zpravidla omezuje na analýzu legislativy, kurikul a učebnic. Příkladem a inspirací pro takto orientované výzkumy mohou být práce Konečného (Konečný, 2023) a Staňka (2007).

Nyní se ještě vrátíme k rozšířenému vymezení oborové didaktiky společenských věd, tak jak jsme ji formulovali na jiném místě této studie. Dá se z ní vyvodit, že oborová didaktika společenských věd zkoumá speciální sociální komunikaci informací. Z toho pak vyplývá, že ji můžeme chápat jako základní výzkum. Didaktika v tomto směru studuje speciální informační procesy sociokulturního charakteru a napomáhá tak k tvorbě didaktických teorií a přispívá k poznání informačních toků a interpretací sdělovaných informací v dané společnosti.

Z faktu vztahu základního výzkumu prováděného v mateřských oborech s noetickou funkcí didaktické komunikace v širším slova smyslu lze vyvodit, že oborová didaktika může mít i povahu aplikovaného výzkumu.

3 Limity spojené s vnímáním postavení oborové didaktiky společenských věd

Důležitou součástí úvah o pedagogickém výzkumu v oborové didaktice společenských věd je vědomí limitů a překážek, s nimiž se oborová didaktika společenských věd setkává, a které musí překonávat. Jejich existence pak často stojí za nechtění investovat čas, prostředky a svůj profesní statut do větších badatelských projektů. I proto se v oblasti oborové didaktiky společenských věd setkáváme jen s minimem empirických výzkumů i rozsáhlejších výzkumných projektů a záměrů.

Beneš a Gracová (2015, 300) upozorňují na problém obecného postavení a vnímání oborových didaktik, s nímž se plně ztotožňujeme. Jedním z faktorů, který výše nastíněný problém dokresluje je skutečnost, že oborová didaktika neodhaluje nové poznatky v sociálně humanitních disciplínách, ale jejich poznané skutečnosti pouze za pomoci relevantních pedagogických a psychologických nástrojů zprostředkovává (transferuje). Právě proto tak není považována za vědeckou disciplínu, což značně komplikuje její postavení a vnímání odbornou veřejností. Ta je přesvědčena, že oborová didaktika má blíže k popularizaci než k vědě a to k popularizaci přímo ovlivňované politickými ohledy.

Zaměřujeme-li se na sociálně humanitní disciplíny, jejichž odborný obsah se v procesu didaktické transformace přetavuje do kurikulárních dokumentů v podobě vzdělávacího obsahu, a přibereme-li k tomu ještě dvojakost noetické roviny oborové didaktiky společenských věd, budeme nuceni hledat a následně formulovat hranice mezi systémem těchto sociálně humanitních disciplín a systémem edukačním – výchovně-vzdělávací dimenzí sociálně humanitních disciplín pro výchovu k občanství.

Není pochyb o tom, že systém sociálně humanitních disciplín je dnes informačně a interpretačně otevřený. Informačně proto, že ani učitelův, natož pak žákův soubor znalostí nevychází jenom z poznatků sociálně humanitních věd, ale také z řady sdílených informací pocházejících z nejrůznějších zdrojů (masové sdělovací prostředky všech typů a sociokulturních rovin – např. bulvár). Interpretačně proto, že interpretační klíče sociálně humanitních informací často podléhají jak pravidlům těchto disciplín, tak i mnoha subjektivním výkladům daným šíří a hloubkou znalostí, sdílenými hodnotovými žebříčky, osobní zkušeností žáka atd. Žák při tom vždy disponuje znalostním arsenálem užším a svými interpretačními mechanismy jinak formovaným celostním pojetím společnosti.

V této souvislosti je na místě upozornit na problematiku paradoxnosti výchovy, jak se o ní zmiňují např. Fink (1992), Bertrand (1998), Hrubý (2004), Palouš (2009) nebo Staněk (2009, 2018) a jejího vlivu na účinnost edukačního procesu. Zejména paradoxy: pochybování, bezmoc mocného, rozpor ideálu a skutečnosti, ale i ostatní jsou i v současné době velmi aktuálními při hledání odpovědi na to, jak v současné dynamicky se měnící společenské realitě realizovat smysluplně a efektivně výchovu k občanství. Didaktika společenských věd je ze své multidisciplinární podstaty postavena před problém informační otevřenosti didakticko-oborového systému, který vytváří a který tvoří její vlastní badatelské pole. Ústředním problémem se tak stává interpretace. S odkazem na Beneše a Gracovou (2015, 301) by tento rys mohl být úspěšně pozorovatelný a prokázaný na žácích základních a středních škol, kdy bychom obdobně jako v didaktice dějepisu mohli hovořit o „imaginovaném občanském vzdělávání“.

Zmiňované paradoxy v sobě skrývají to, o čem jinak hovoříme jako o informačně nerovnovážném vztahu mezi zdrojem informace (mateřské vědní disciplíny) a jejím příjemcem (žákem, ale v určitých případech i učitelem). Didaktická informace tak je určena subjektu, který se na vzniku dané informace nepodílel a není ani vybaven dostatečnými kompetencemi k jejich adekvátním analýzám. Právě empirické výzkumy by mohly do oborové didaktiky sociálně-humanitních disciplín vnést tolik potřebné konkrétní poznatky. Skutečnost, že se této otázce nevěnuje v oborové didaktice společenských věd dostatečná pozornost, je na škodu jejímu dalšímu rozvoji. Abychom se v didaktice společenských věd měli možnost opřít o teoretickou základnu, pak je možné se kontextuálně inspirovat u Janíka, Maňáka a Knechta (2009), kteří se problému dotkli z hlediska utváření typologie znalostí nebo opět hledat poučení a inspiraci u didaktiky dějepisu a využít konceptů Tondla (Tondl, 2002, 2006a, b).

Další možností, která před výzkumníky v oborové didaktice společenských věd vyvstává, je uvést do centra jejich pozornosti téma občanské kultury³. Právě stav občanské kultury by mohl utvářet aktuální rámec didaktických úvah o občanském vzdělávání a obohatit badatelské pole oborové didaktiky sociálně-humanitních disciplín, resp. didaktiky výchovy k občanství – občanského vzdělávání.

4 Závěr

V této studii jsme předložili podněty k úvahám a odborným debatám o nezbytnosti rozvoje a možném tematickém směřování badatelských aktivit pedagogického výzkumu v oborové didaktice společenských věd. K tomu, abychom mohli naplňovat požadavek na kompetenční občanské vzdělávání a uskutečňovali tak společenskou potřebu rozvoje občanské gramotnosti prostřednictvím

³ Zde může být příkladem sice již starší, ale svým obsahem a publikovanými výsledky stále aktuální a inspirativní publikace kolektivu autorů nazvaná *Demokratická kultura v České republice: občanská kultura, étos a vlastenectví ze srovnávacího pohledu* (Martina Klicperová-Baker, Ivo K. Feierabend a kol., 2007).

rozvoje a celkové kultivace občanského vědomí, je zapotřebí kvalitní oborová didaktika společenských věd. Tato potřeba je o to naléhavější, o čemž zásadněji se proměňuje sám nástroj občanského vzdělávání – učební předmět, jehož vzdělávací obsah bude konstruován na poznatcích společenských věd. Jsou to empirické výzkumy, které představují významný prostředek pro kvalifikované formování obsahu výchovy k občanství, a to jak z pohledu vyučovacího předmětu, tak i pro potřeby mezinárodního srovnávání.

Poděkování

Teoretická studie vznikla za podpory projektu č. IGA_PdF_2024_010 Univerzity Palackého v Olomouci.

Literatura

Beneš, Z., Gracová, B. 2015. Didaktika dějepisu: mezi socializací jedince a jeho individuální výchovou. In I. Stuchlíková, T. Janík et al. *Oborové didaktiky: vývoj – stav – perspektivy* (pp. 289-326). Brno: Masarykova univerzita.

Bertrand, Y. 1998. *Soudobé teorie vzdělávání*. Praha: Portál.

Fink, E. 1992. *Natur, Freiheit, Welt: Philosophie der Erziehung*. Würzburg: Königshausen&Neumann.

Hrubý, D. 2004. Otázky nad vzděláváním. In A. Trojánek, J. Novotný, D. Hrubý (ed.). *Matematika, fyziky a vzdělávání: sborník z XI. semináře o filozofických otázkách matematiky a fyziky* (pp. 1-9). Brno: VOTIUM.

Janík, T., Maňák, J. & Knecht, P. 2009. *Cíle a obsahy školního vzdělávání a metodologie jejich utváření*. Brno: Paido.

Konečný, K. 2023. Pedagogický institut v Olomouci (1959-1964). Nástin vývoje – kurikulum – osobnosti. *Civilia*, 14 (2): 20-65.

Klicperová, M., Feierabend, K. Ivo a kol. 2007. *Demokratická kultura v České republice: Občanská kultura, étos a vlastenectví ze srovnávacího pohledu*. Praha: Academia.

Maňák, J. 2004. Myšlenková cesta pedagogického badatele při výzkumu. In J. Maňák, V. Švec (ed.). *Cesty pedagogického výzkumu* (pp. 9-20). Brno: Paido.

Palouš, R. 2009. *Paradoxy výchovy*. Praha: Karolinum.

Pinc, Z. 1992. Občanská výchova. In P. Piňha, J. Bílý, M. Blažková, M. Hlaváčková, D. Hořejšová, Z. Kolář, V. Peřich, O. Selucký, Š. Špinka, M. Tichá. *Úvod do výchovy k občanství: knížka pro učitele a veřejnost*. Praha: AVED.

Podzimek, M. 2023. Občanské vědomí proti diktátu biomoci v didaktické perspektivě tvorby. *Civilia*, 14 (2): 4-19.

Staněk, A. 2007. *Výchova k občanství a evropanství*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc.

Staněk, A. 2009. *Výchova k občanství v současné škole: profesní identita učitele výchovy k občanství*. Praha: Nakladatelství EPOCH.

Staněk, A. 2015. Didaktika společenských věd. In I. Stuchlíková, T. Janík et al. *Oborové didaktiky: vývoj – stav – perspektivy* (pp. 327-359). Brno: Masarykova univerzita.

Staněk, A. 2018. *Výchovné paradoxy v kontextu didaktiky společenských věd*. Praha: Nakladatelství EPOCH.

Stuchlíková, I., Janík, T. et al. 2015. *Oborové didaktiky: vývoj – stav – perspektivy*. Brno: Masarykova univerzita.

Tondl, L. 2002. *Znalost, její lidské, společenské a epistemické dimenze*. Praha: Filosofia.

Tondl, L. 2006a. *Problémy sémantiky*. Praha: Karolinum.

Tondl, L. 2006b. *Půlstoletí poté. Pohledy na problémy sémantiky a sémiotiky v posledních desetiletích*. Praha: Karolinum.

Kontakt

doc. Mgr. Antonín Staněk, Ph.D.
Katedra společenských věd, Pedagogická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci
Žižkovo nám. 5, 779 00
antonin.stanek@upol.cz